
Digitalno nasilje v perspektivi medijskih študij: pomen medijske potrošnje in vsakdanjega življenja mladih

Dejan Jontes in Tanja Oblak Črnič

Spletna tveganja in različne oblike nasilja na spletu so v ospredju raziskav o mladih in spletu v zadnjih petnajstih letih (glej denimo Vanderbosch in Van Cleemput, 2009; Tokunaga, 2010; Slonje in drugi, 2013). Če je Buckingham še leta 2006 ugotavljal, da je »za razliko od moralne panike, ki je zaznamovala razprave o video igrah, debata o potencialih interneta za mlade ljudi občutno bolj pozitivna« (2006: 84), lahko ugotovimo, da se je od takrat teren moralne panike razširil predvsem na internet, kjer je diskurz groženj in tveganj nadomestil diskurz opolnomočenja. V članku izhajamo iz zavračanja te »alarmistične hipoteze« (Finkelhor, 2014) in skozi empirično raziskavo spletnih tveganj v Sloveniji naslavljamo družbene in kulturne dejavnike v ozadju tega pojava.

Izhajamo torej iz obrnjene predpostavke, da so nezaželeni pojavi in odnosi v spletnih okoljih odraz naših vsakdanjih življenj in tudi širših družbenih struktur, v katere smo kot člani družbe vpeti (glej Sjöberg, 2010; Tolonen, 2013). Digitalno okolje je seveda (lahko) nevarno, a nič bolj kot okolje *offline*. Zato je sicer ključno opozarjanje o nevarnostih spleta in ozaveščanje o varnih rabah nujno dopolnjevati s spoznanji o družbenih razmerjih moči, neenakosti in o širših spremembah, ki jih prinaša sodobna medijska družba. Umetno ločevanje internetne realnosti od družbenega življenja zunaj njega lahko tako prinaša napačne predstave med ljudi, kaj internet kot družbeni pojav sploh je. V članku posledično izpostavljamo, da je poznavanje družbenega konteksta poleg medijske pismenosti in digitalnih veščin edino uporabno orodje proti potencialnim nevarnostim spleta in mobilnih tehnologij.

Članek se osredotoča na koncept spletnega nadlegovanja (*cyberbullying*), ki pa ga ravno zaradi prepegoste redukcije na individualno raven deloma tudi problematiziramo. Raziskave o spletnem nadlegovanju so tako pri nas kot v tujini namreč pogosto umeščene v okvir o tradicionalnem medvrstniškem nasilju, ki pa pogosto izhajajo iz psihološkega in psihopatološkega pristopa (gl. npr. Pečjak 2014 za primer takšnega pristopa). Tu pa nas bolj zanima strukturno razumevanje (spletnega) vrstniškega nasilja, ki je prej posledica »strukturnih neenakosti na podlagi spola, etničnosti in razreda, ki se prevajajo v individualno nasilje« (Hrženjak, 2011: 131).

Predpostavljamo torej, da je spletno nasilje stratificiran pojav, povezan s specifičnimi slojnimi kulturami znotraj posamezne generacijske skupine. Razširjenost obeh problemov in izkušnje z njima namreč niso enakomerno porazdeljeni med mladimi, tako kot je odnos mladih do njihovih posledic povezan s številnimi družbenimi dejavniki. Uporaba jezika za spletno nadlegovanje, verbalna diskriminacija in podobno niso vsesplošni fenomen, ampak so v posameznih skupinah bolj prisotni kot v drugih. Kar je bilo prej zasebno, je zdaj vidno in neizbrisljivo, zato prevladuje vtis, da je pojav bistveno bolj razširjen in predvsem bolj nediferenciran. Zato je ozaveščanje mladih bistveno učinkovitejše, če izhaja iz pomembnih razlik, ki smo jih identificirali v članku. Za celostno razumevanje fenomena spletnega nasilja je zato nujno tematiziranje ozadnih družbenih praks in kulturnih kontekstov.

Poleg tega želimo dekonstruirati tudi nekatere mite, ki so denimo zelo prisotni v medijskem poročanju o nasilju na spletu, a še zdaleč niso omejeni le nanj. Eden ključnih je mit o drastičnem povečevanju medvrstniškega nasilja na spletu v zadnjem času. Sabella, Patchin in Hinduja (2013) pa tudi Finklehor (2014) poudarjajo, da je delež žrtev spletnega nasilja zaradi različnih metodologij v različnih raziskavah sicer precej različen, a je v zadnjih desetih letih v podobnih razponih, čeprav je prišlo do eksponentne rasti uporabnikov družbenih omrežij. O rasti spletnega nasilja epidemičnih razsežnosti torej težko govorimo. Livingstone in Smith (2014) v odmevnem pregledu raziskav s tega področja ugotavljata, da je resnega in ponavljajočega se spletnega nadlegovanja in nasilja še vedno manj kot klasičnega, fizičnega medvrstniškega nasilja.

V tem kontekstu si članek zastavlja predvsem tri cilje: 1) predstaviti rezultate izkušenj slovenske mladine s spletnimi tveganji v obliki repertorija spletnih groženj, ki ga lahko prepoznamo na našem vzorcu, 2) pokazati, kako so izkušnje s spletnimi tveganji in grožnjami povezane z digitalnimi kompetencami in digitalno kulturo nasploh, in 3) pokazati, kako so z njimi povezane medijske prakse in širši socio-demografski kontekst.

Rezultati lahko tako pripomorejo k celovitejšemu razumevanju obravnavanih fenomenov in nudijo dobro podlago tudi za oblikovanje potencialnih strategij, ki bi vodile v učinkovito ozaveščanje, kritično refleksijo in poznavanje sodobnih oblik nasilnega vedenja na spletu.

Kontekstualni dejavniki spletnih tveganj

Skrb za varno udejstvovanje internetnih uporabnikov in uporabnic na spletu postaja v slovenskem (medijskem) prostoru ena izmed pomembnejših tem, povezanih z internetom, vendar pa tovrstne razprave pogosto izhajajo iz problematičnih predpostavk. Ena takšnih je, da je življenje *online* v marsičem radikalno drugačno od življenja *offline*. Še več, okolje *online* pogosto ne velja le za drugačno, ampak tudi za precej nevarnejšo. Kot opazuje Finkelhor (2014: 655), se je utrdilo (problematično) prepričanje, da digitalna okolja »povečujejo deviantnost« v primerjavi z »realnim« življenjem ter da težave in nasilne izkušnje mladih v digitalnih okoljih spodbujajo ta okolja sama s svojo specifično dinamiko. Po njegovem za takšne trditve ni empiričnih dokazov, zato oblikuje nasprotne hipoteze:

- a) da niso digitalna okolja nič bolj nevarna in morda manj nevarna kot druga *offline* okolja, ki jih naseljujejo mladi;
- b) da problemi, ki se tam dogajajo, niso unikatni, ampak prej podaljšek družbenih interakcij ali problemov, povezanih z medijsko potrošnjo, do katerih prihaja v celotnem medijskem okolju in jih je najbolj obravnavati holistično namesto kot specifične za digitalno okolje in
- c) da ustrezen odziv ne bi smel biti specializirano izobraževanje o varnosti na internetu, ampak bolj generično izobraževanje o življenjskih veščinah, družbeni interakciji, čustveni inteligenci in medijski pismenosti. (Finkelhor, 2014: 655)

Tehnologija in družbeni problemi so po njegovem mnenju povezani na zapletene načine in sama možnost ojačanja problemov še ne pomeni, da internet povečuje deviantnost. Po njegovem mnenju je premalo naslovljeno vprašanje, v kolikšni meri so stopnje deviantnega obnašanja na internetu primerljive z *offline* okolji, saj večina problemov, ki se dogajajo v tehnoloških okoljih, ni značilnih samo za ta okolja (Finkelhor, 2014: 656–657).

Tudi Folessø (2015) problematizira prevladujoče konceptualizacije mladih kot ogroženih in zagovarja tako alternativni pristop kot alternativno terminologijo, pri čemer sicer ne predlaga enotne rešitve, vendar izpostavlja pomen alternativnega besednjaka za razumevanje (spletne) ogroženosti mladih. Dmitrow-Devold (2017: 190–191) na drugi strani poudarja, da so razprave o digitalnih kompetencah pogosto abstraktne in izpostavlja pomen umestitve teh razprav v socio-kulturni kontekst in izkušnje. Tudi v

tem članku bomo v nadaljevanju poleg kulturnega kapitala izpostavili pomen medijskih kompetenc in medijske potrošnje kot glavnih dejavnikov za različne izkušnje s spletnimi tveganji.

Syrjalainen in drugi (2015) menijo, da je problematično mlade obravnavati le kot tveganju izpostavljeno skupino, zato se tudi v našem pristopu poleg tveganj osredotočamo na priložnosti in kompetence mladih, s čimer skušamo oblikovati alternative proti prevladujočemu govoru o »nevarnostih na spletu«. Syrjalainen in drugi (2015: 59) izpostavljajo opisovanje in interpretiranje izkušenj študentov, varnost pa obravnavajo kot družbeni fenomen, ki vključuje participacijo in odnose. Zato poudarjamo, da so pojavi in odnosi, ki jih mladi negujejo v spletnih okoljih, odraz njihovih vsakdanjih življenj, pa tudi širših družbenih struktur, v katere s(m)o vpeti. Mnogi poskusi »reševanja« pred nevarnostmi novih medijev in »ozaveščanje« o varnih rabah, ki skrb prelagajo na uporabnika in uporabnico samo, pa ostajajo le še eden izmed načinov preusmeritve pozornosti (ali celo ustvarjanja novih problemov), če ne vključujejo tudi spoznanj o družbenih razmerjih moči, neenakosti in širših družbeno-kulturnih sprememb: mladi se srečujejo z vse daljšim obdobjem šolanja, naraščajoča brezposelnost jih sili v kompromis podaljšanega sobivanja v primarni družini in usmerjenost v zasebne projekte.

Problem nekaterih kategorizacij »digitalne mladine« je tudi nedosledna navezanost na raziskave s tega področja, ki izpostavljajo specifičnost slovenskega medijskega okolja (glej Luthar in Oblak Črnič, 2017; Luthar in Pušnik, 2018; Jontes, 2017). Podrobnejša analiza digitalnih tipov (Oblak Črnič 2014) je denimo pokazala, da se večina mladih internetnih uporabnikov uvršča v skupino t. i. »digitalnih entuziastov« z visokim kulturnim kapitalom: gre za skupino spletno kompetentnih, intenzivnih in do interneta bolj kritičnih uporabnikov. Zelo visoko ocenjujejo lastne veščinske spretnosti pa tudi količino, preživetega časa na spletu, kar sovpada s pozitivno oceno o pomembnosti interneta v njihovem vsakdanu.

Splet, pametni telefoni, družbena omrežja torej niso nevtralni tehnološki proizvodi, ki bi jih mladi sami proizvedli za to, da se umikajo od realnega sveta. So kvečjemu donosen in učinkovit družbeni sistem, ki se tesno prilega obstoječim družbenim odnosom, ne da bi jih nujno postavljali pod vprašaj. Zato pa umetno ločevanje internetne ali virtualne ali digitalne realnosti od družbenega življenja zunaj tehnologij prinaša napačne predstave med ljudi, kaj internet kot družbeni pojav sploh je in kdo ga konzumira. Prispevek pričujoče raziskave je torej predvsem v poudarjanju pomena družbenih in kulturnih vidikov groženj, povezanih z rabo

digitalnih tehnologij, čeprav se ta tveganja v slovenskem kontekstu zdijo manj prisotna kot v primerljivih študijah.

Percepcije in izkušnje s spletnim nasiljem mladih: zasnova empirične raziskave

Raziskovalni načrt, metoda zbiranja podatkov in vzorec

Da bi odgovorili na raziskovalno vprašanje in preverili domnevo o heterogenih izkušnjah mladih z nasiljem in soodvisnosti osebnih izkustev z njihovimi digitalnimi kompetencami in medijskimi praksami, se v tukajšnjem poglavju naslanjamo na podatke, ki smo jih pridobili v raziskovalnem projektu z naslovom »Moč besed – družbeni in kulturni vidiki spletnega nasilja«.¹ Vzorec zajetih mladih je bil prvenstveno namenski, saj je rekrutacija respondentov potekala preko naročnika projekta, ki je skrbel za širšo promocijo same kampanje prek družbenih omrežij – konkretno prek profila kampanje Moč besed na Facebooku in pripadajoče spletne strani –, da bi dosegel čim večji odziv mobilne mladine na anketni vprašalnik.

Vprašalnik² je bil tako razdeljen v več sklopov: od identifikacije posameznih izkušenj in praks s spletnim nasiljem do medijske potrošnje mladih, ki je vključevala tako uporabo družbenih medijev kot spremljanje televizije, časopisov in rabe mobilnih telefonov. Za kontrolo informacij o vzorcu smo vključili tudi večji nabor demografskih spremenljivk: poleg starosti in spola ter kraja bivanja še izobrazbo staršev, percepcijo razrednosti oz. statusa, kraj bivanja ipd.

Spletno anketo »Moč besed« smo izvedli jeseni 2014 s pomočjo spletnega orodja ika.si in z njo zajeli skupaj 363 mladih, starih od 15 do 30 let. Samo anketiranje je trajalo od 5. do 31. oktobra 2014, v končni vzorec pa smo zajeli 363 vprašanih, pri čemer je med petnajstim in osemnajstim letom dobra petina vzorca (26 %), od 19 do 22 let je dobra tretjina (34 %) vprašanih, druga petina spada med 23 in 26 let (26 %), med tem ko je najmanj mladih v vzorcu od 27 do 30 let.³ Struktura po spolu je precej

- 1 Gre za aplikativno raziskavo, ki je bila izvedena v letu 2014/15 za naročnika Telekom Slovenije. Njen namen je bil med drugim ugotovljati, kako so mladi sploh izpostavljeni spletnim tveganjem in na kakšen način naj se na njihove morebitne izkušnje s spletnim nasiljem odzivajo javne kampanje ozaveščanja. V tukajšnjem prispevku se namenoma osredotočamo le na podatke, ki smo jih raziskovalci zbrali v kvantitativnem delu omenjenega projekta.
- 2 Vsebino vprašalnika in izbrane poudarke v njem smo določili raziskovalci neodvisno od naročnika.
- 3 Starost smo kategorizirali v 4 ločene, a enakovredno sestavljene skupine, skladno z idejno zasnovo projekta: 1) od 15 do 18 let; 2) od 19 do 22 let; 3) od 23 do 26 let in 4) od 27 do 30. let;

asimetrična v prid žensk, ki jih je skupaj več kot 80 % (84 %), med tem ko je moških v vzorcu le 16 %.⁴

Izbrane spremenljivke, merski instrumenti in analiza podatkov

Tipologijo spletnih izkušenj in tveganj z nasiljem med mladimi smo za namen tukajšnje razprave opredelili s pomočjo dveh ločenih dimenzij: na eni strani skozi zaznave mladostnikov, kaj se z nasiljem v družbi dogaja, na drugi pa preko njihovih preteklih izkušenj s spletnim nasiljem. Predpostavljali smo, da je ocena tveganja rezultat kombinacije različnih fenomenov, ki jih konkretna izkustva ne zajamejo nujno v celoti. Zato smo obsežnejše merjenje preteklih praks oz. soočenj z nasiljem kombinirali z zaznavo o možnih tveganjih z nasiljem med vrstniki. Medijske prakse, spletne pa še posebej, so namreč neizogibno del širših zgodb, predstav in informacij, kaj je v nekem kontekstu dosegljivo, zanimivo, dostopno in možno. V tem oziru pa je glede nasilja na spletu in možnih digitalnih tveganj vsaj za slovenski prostor značilno, da je močno prisoten diskurz o številnih nevarnostih na spletu, manj pa lahko mladi slišijo o priložnostih, ki jih ta nudi.⁵ Posledično lahko to pomeni, da je občutek nevarnosti med uporabniki bistveno večji, kot pa bi to kazale dejanske izkušnje. Da bi ujeli to morebitno vrzel med občutkom izpostavljenosti nasilju in dejanskimi praksami z nasiljem, smo za identifikacijo skupin mladostnikov upoštevali naslednje spremenljivke:

1. *Družbena percepcija nasilja*: Najprej smo pozornost namenili družbeni percepciji nasilja, kjer smo ločili občutek razširjenosti fizičnega nasilja na eni in spletnega nasilja na drugi strani. Mlade smo tako postavili v primerjalno situacijo, v kateri naj ocenijo, prvič, ali se jim zdi, da med vrstniki fizično nasilje v času narašča, in, drugič, ali je spletno nasilje dandanes bolj razširjeno kot fizično.⁶ Medvrstniški

starejše od 31 smo izločili iz analize (zaradi prevelike raznovrstnosti v vzorcu in morebitnih napak, saj je zabeležena starost v anketi segala od 35 do 62 let).

- 4 Zaradi precejšnjih odstopanj v strukturi vzorca, predvsem na določenih demografskih spremenljivkah, se v analizi tudi odpovedujemo preverjanju njihovega vpliva, sploh denimo analizi razlik po spolu, čeprav mnoge študije kažejo na pomembne razlike v digitalnih izkušnjah med mladimi (denimo Schols in de Haan, 2016: 283).
- 5 Kar nekaj projektov, iniciativ, delavnic in tudi medijskih prispevkov je moč izpostaviti, ki v večini pretendirajo k moralno paničnem opozarjanju na nevarnosti, nasilje, spletke in druge oblike tveganj, ki jih splet prinaša. A ker ni namen tukajšnjega prispevka analizirati medijske in javne diskurze na to temo, jih zgolj omenjamo kot pomemben kontekst, v katerem se lahko oblikujejo zaznave o »pomembnosti« teh problemov. Ti se lahko posledično tudi kažejo v ogromnem razkoraku med dejanskimi izkušnjami z nasiljem na eni in percepcijo, kako pogosto se v družbi to nasilje izvaja.
- 6 Prvo vprašanje se je glasilo: »Kaj se vam zdi, koliko je danes v primerjavi s časom, ko ste bili mlajši, razširjeno fizično medvrstniško nasilje?« Možni odgovori nanj pa: 1) manj kot

kontekst je respondentom pomagal, da se poistovetijo s potencialnimi spomini, izkuštvi, ki niso vezani le nanje osebno, temveč lahko o občutkih presojaajo tudi skozi izkušnje svojih prijateljev, sošolcev, so-delavcev. Obe dimenziji – percepcijo fizičnega in percepcijo spletne-ga nasilja – smo obravnavali kot dve ločeni spremenljivki z ordinalno lestvico.

2. *Osebnne izkušnje s spletnim nasiljem:* V tem delu smo vprašane soočili z daljšim naborom konkretnih oblik spletnega nasilja, ki smo jih črpali po prvi tovrstni poglobljeni raziskavi pri nas (glej Žakelj 2013), in jih povprašali, ali so kdaj že doživeli kaj od naštetega. V možne izkušnje smo vključili raznolike prakse, da bi dosegli čim večjo izčrpnost možnih odgovorov, kot denimo nadlegovanje, izobčenje, zalezovanje, osramotitev, prevaro. Poleg teh oblik nasilja smo preverjali tudi, ali so vprašani že prejeli kakšno žaljivo sporočilo, bodisi prek SMS ali MMS sporočil, žaljiv komentar na družbenih medijih, ali kako drugače zasledili žaljivo sporočilo o sebi, fotografijo, neresnične informacije ali celo lažen profil. Zaradi čim boljše kontrole odgovorov nismo beležili le pogostosti posamezne izkušnje (v smislu odgovora da/ne), temveč smo poleg odgovorov »ne, nikoli«, »da, enkrat« in »da, večkrat« ponudili tudi odgovor »ne poznam«. ⁷ Tako smo iz vseh 15-ih indikatorjev konstruirali novo sestavljeno spremenljivko, ki nastopa kot indeksi »izkušenj s spletnim nasiljem«.

Po identifikaciji skupin oz. kategorij mladih smo načrtovali še preveriti povezave z njihovim socio-demografskim ozadjem in naborom konkretnih neodvisnih spremenljivk, s katerimi bi poskušali razumeti, kako so družbena percepcija nasilja in izkušnje z nasiljem povezani z drugimi dejavniki. V ta namen smo izbrali naslednje neodvisne spremenljivke:

3. *Digitalne kompetence in razmerje do spleta:* Ker so izkušnje z nasiljem in percepcije tveganj na spletu tudi znotraj enovite generacije mladih razpršene, smo kot enega od ključnih dejavnikov razlik med mladimi izbrali njihove digitalne prakse in veščine, ki jih imajo s konkretnimi digitalnimi načini delovanj. Slednji so namreč tematsko in izkustveno raznovrstni, zato smo pod skupni koncept »digitalnih kompetenc« vključili dve ločeni spremenljivki: a) *Prakse oz. razmerje do spleta*, kjer smo skladno s predhodnimi študijami (glej

takrat do 10) več kot takrat, pri drugem so pa z isto lestvico odgovorov vprašani odgovorili na vprašanje: »Kaj pa spletno medvrstniško nasilje, koliko je se vam zdi, da je danes pri nas razširjeno, v primerjavi s fizičnim medvrstniškim nasiljem?«

- 7 Tako se je denimo izkazalo, da več kot polovica vprašanih ni poznala pojma »flaming«, ki smo ga posledično kot indikatorja preteklega nasilja izključili iz nadaljne analize.

npr. Oblak 2014; Luthar in Oblak 2017) razlikovali med produkcijskim, klasičnim in potrošniškim razmerjem. Tu so respondenti na 12-ih indikatorjih ocenjevali, kako pogosto počnejo denimo naslednje: ste na Facebooku, tvitate, pišete blog, objavljate video vsebine itd., pri čemer so možni odgovori bili od enkrat na dan do večkrat na dan; dva- do trikrat tedensko, dva- do trikrat mesečno in nikoli. Glede na različne stopnje aktivnosti na spletu smo vsakega od indikatorjev upoštevali kot ločeno spremenljivko, da bi preverili, katere oblike delovanj – aktivne/produkcijske, pasivne/klasične ali potrošniške/pragmatične – se bolj ali manj povezujejo z določeno skupino tveganj. *b) Razmerje do družbenih omrežij:* ker so različne študije pokazale, da so mladi na spletu aktivni prvenstveno na družbenih omrežjih, smo en sklop anketnih vprašanj namenili bolj natančni analizi njihovega delovanja na teh omrežjih. Tu smo privzeli klasično delitev uporabnikov na t. i. »opazovalce« (lurkerje) na eni in »kreativneže« (producente) na drugi strani. Mladi so denimo odgovarjali na vprašanje »Kaj najraje počnete, ko ste na družbenem omrežju?« in na lestvici od 1 (zelo nerad) do 5 (zelo rad) odgovorili, kako radi denimo prebirajo, kaj počnejo drugi, pišejo komentarje drugim, si ogledujejo fotografije drugih, pišejo o tem, kar počnejo, igrajo igre in nalagajo fotografije, da jih drugi gledajo. Podobno kot v primeru relacij do spleta smo vsakega od naštetih indikatorjev uporabili kot ločeno spremenljivko in merili njeno povezanost z identificiranimi skupinami tveganj.⁸

4. *Osebnostna izpostavljenost različnim medijem:* Nekateri sodobni pristopi k medijski potrošnji opozarjajo, da je v dobi konvergenčnih medijev, kjer se platforme stapljajo med seboj, posamezniki pa vse težje prepoznavajo vstopno točko, prek katere stopijo v stik z medijskimi vsebinami, medijsko potrošnjo nujno razumeti v preseku različnih medijskih platform in ne zgolj enoznačno od enega do drugega medija. Enega od pristopov te vrste je moč najti v konceptualizaciji medijskih repertoarjev (glej tudi Luthar in Oblak, 2017), ki med drugim poudarja, da sta količina in intenziteta dostopa do medijskih vsebin dandanes nujno večmedijska in da se nenehno preklapa iz ene forme v drugo. V podobnem smislu smo tudi za namen tukajšnje analize intenzivnost medijske potrošnje med mladimi zajeli karseda široko, četudi se mlade vnaprej mnogokrat neupravičeno karakterizira kot skupino digitalnih občinstev, ki rokuje prvenstveno

8 Izkaže se, da sta le dve praksi statistično značilno povezani z omenjenimi skupinami, in sicer gre za »pisanje komentarjev drugim« in »pisanje o tem, kar počne«.

ali izključno z novimi, mobilnimi mediji. Tako smo merili stopnjo njihove izpostavljenosti (v smislu pogostosti) različnim medijem: od družbenih omrežij, rabe telefona, branja knjig in časopisov ter gledanja televizije. Konkretnije smo izbrali naslednje spremenljivke: pogostost spletnega profila na več omrežjih (Facebook, Twitter, Instagram, Snapchat, Flickr, Youtube), iz katere smo sestavili novo spremenljivko »ima/poseduje profil«. Poleg t. i. »profilne intenzitete« smo merili tudi čas dnevnega preživljanja na omrežjih oz. intenziteto dnevnega obiska Facebooka. V odnosu do mobilnih telefonov smo merili npr. pogostost rabe mobilnega telefona kot tudi pogostost pošiljanja SMS/MMS sporočil. Pri tiskanih medijih smo našli daljši nabor izbranih časnikov (poleg dnevnih časopisov tudi specifične mladinske revije, kot je denimo Cool, ali obče popularne revije, npr. Cosmo itd) in spraševali, ali berejo katerega od ponujenih časopisov oz. revij (tako v tiskani kot spletni različici). Izbrali smo 10 različnih formatov, pretežno lokalnih/nacionalnih tiskanih medijev, ker nas je zanimalo, kako se identificirane skupine diferencirajo med seboj.

5. *Socio-demografske karakteristike:* tu smo vključili več spremenljivk, od starosti, kraja bivanja, delovnega statusa (dijak/študent, zaposleni, nezaposleni), izobrazbe staršev in percepcije razrednega statusa. Kraj bivanja smo merili z vprašanjem »Kje ste odraščali«, pri čemer so možni odgovori bili: Ljubljana, Maribor, naselje nad 10.000, naselje od 2.000 do 10.000 in naselje do 2.000 prebivalcev. Spremenljivko smo v tukajšnji analizi rekodirali v dve vrednosti, in sicer: 1) do 10.000 in 2) nad 10.000. Status smo merili z vprašanjem o delovnem razmerju, kjer je respondent lahko obkrožil, ali je zaposlen, samozaposlen, študent/dijak, nezaposlen ali občasno dela. Za merjenje izobrazbe staršev smo ločeno za vsakega starša spraševali o njuni dokončani izobrazbi. Možni odgovori so bili: 1) OŠ, 2) srednja strokovna, 3) srednja splošna, 4) višja, strokovna, 5) visokošolska, 6) mag. in dr., specializacija. Kasneje smo spremenljivko rekodirali v dve vrednosti, in sicer: 1) srednja šola, splošna ali manj, in 2) višja strokovna ali več. Vprašanje razredne pripadnosti smo zajeli zgolj posredno, in sicer smo spraševali o občutku, kateri družbeni skupini, sloju ali razredu pripadajo. Možni odgovori so bili nižji razred, delavski, nižji srednji, srednji, višji srednji in višji.

Za identifikacijo morebitnih skupin med mladostniki glede na njihova pretekla spletna tveganja in percepcijo nasilja med vrstniki smo v analitičnem smislu uporabili metodo razvrščanja v skupine. Gre za

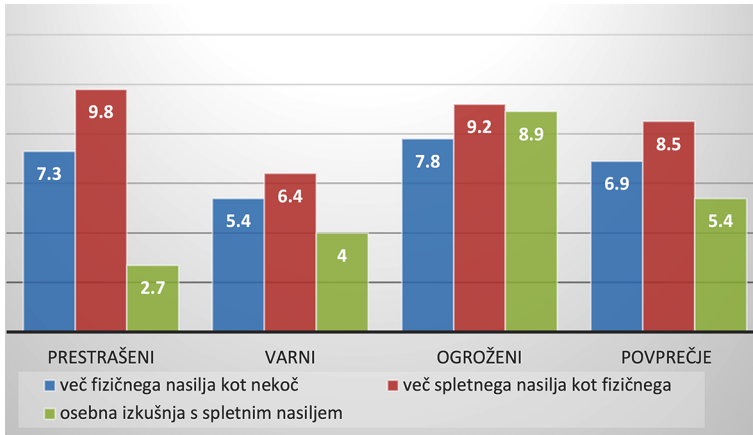
metodo, ki omogoča zbrane subjekte raziskave razdeliti v kategorije na način, da so si enote znotraj ene skupine notranje čim bolj podobne in je različnost med skupinami hkrati čim večja. Odnose povezanosti med neodvisnimi spremenljivkami in identificiranimi skupinami pa smo statistično preverjali glede na tip njihove lestvice. V primeru vsaj dobrih ordinalnih lestvic smo se poslužili metode analize povprečij (Anova), v primeru nominalnih lestvic pa kontingenčnih tabel (s hi-kvadrat statistiko). V vseh tabelarnih ali grafičnih prikazih, ki sledijo, namenoma izpostavljamo samo tiste vrste povezanosti, ki so se v tukajšnji študiji izkazale za statistično značilne.

Rezultati: raznolike percepcije in osebne izkušnje s spletnim nasiljem – ogrožena, prestrašena in varna mladina

V prvem koraku smo analitično preverjali, kako se vzorec vprašanih ločuje med seboj glede na tri spremenljivke (njihova percepcija fizičnega nasilja, percepcija spletnega nasilja med vrstniki in indeks preteklih izkušenj s spletnim nasiljem). S pomočjo metode razvrščanja v skupine⁹ smo na celotnem vzorcu vprašanih identificirali tri specifične kategorije mladih, ki kažejo, kako se zaznave v odnosu do medvrstniškega nasilja med mladimi različno povezujejo z njihovimi preteklimi izkušnjami z nasiljem: Med tem ko nekateri mladi izražajo visoko diskrepanco med dejanskimi osebnimi izkustvi in občutji o tem, kako razširjeno je nasilje med mladimi, pa se v neki drugi skupini nakazuje logična zveza med visoko percepcijo tveganj in osebnimi izkušnjami z nasiljem. Glede na specifična razmerja med omenjenimi dimenzijami lahko tukajšnji vzorec respondentov razdelimo v tri številčno precej podobne, a vsebinsko zelo različne kategorije: prestrašene mlade, varne mlade in ogrožene mlade (Graf 1).

Največjo skupino (133 vprašanih oz. 37 % vzorca) predstavljajo mladi, ki bi jih lahko dejansko označili za ogrožene: zanje je namreč razvidna visoka stopnja osebnih izkušenj z nasiljem in posledično tudi višja percepcija tako fizičnega kot spletnega medvrstniškega nasilja. Glede na karakteristike treh spremenljivk smo zato to skupino poimenovali *ogroženi mladi*. Druga največja skupina (116 vprašanih oz. 32 % vzorca) je specifična v tem, da ima na vseh treh spremenljivkah nižje vrednosti od povprečja, kar pomeni, da se čutijo najmanj ogroženi, prav tako pa nimajo veliko osebnih izkušenj z nasiljem. Zato smo jih, v primerjavi s prejšnjo skupino, poimenovali kar *varni mladi*. Malce manjša (114 vprašanih oz. 31 % vzorca), sicer pa prva skupina v razvrstitvi, je podobna skupini ogroženih v tem, da

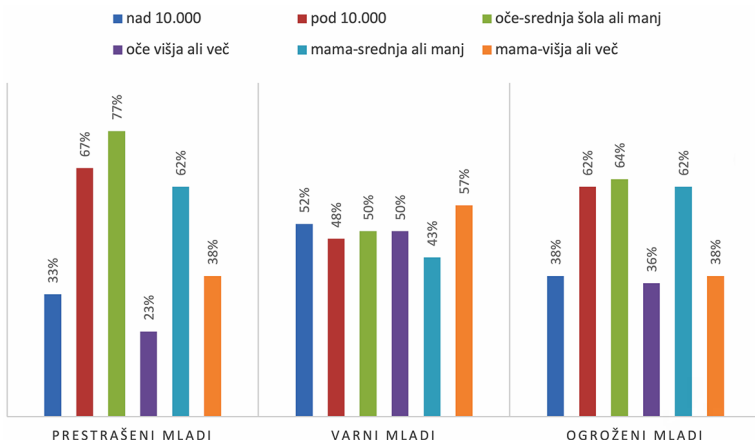
9 Uporabljena je bila Wardova metoda razvrščanja v skupine z evklidsko razdaljo.



Graf 1: Identificirane kategorije mladostnikov glede na spletna tveganja.

enako visoko ocenjuje percepcijo tveganj tako na ravni fizičnega kot spletnega nasilja, vendar pa ima v primerjavi z obema ostalima skupinama najmanj osebnih izkušenj z nasiljem na spletu. Gre torej za *prestrašeno mladiño*, ki svoje zaznave o visoki ogroženosti verjetno presoja prek dejavnikov, ki z neposrednimi izkušnjami sploh niso nujno povezane. Ravno nasprotno: le skupina ogroženih jim je tu sorodna, a zanje velja, da so bili konkretnim tveganjem in grožnjam tudi največkrat izpostavljeni.

Že samo na ravni tukajšnjega namenskega vzorca mladih je torej razvidno, kako izrazite distinkcije med mladimi obstajajo glede na njihove percepcije o nasilju in konkretne izkušnje s spletnim nasiljem. Zagotovo drži, da so za tretjino mladih, ki se upravičeno čutijo ogrožene, ker so neposredno že izpostavljeni določenim tveganim praksam, hkrati pa prisotnost spletnega nasilja tudi višje ocenjujejo, različne kampanje ozaveščenosti še kako dobrodošle, saj jih opremljajo s potrebnimi znanji in kompetencami, kako se v prihodnje groženj obvarovati. Vendar je vsaj za pristop znotraj medijskih študij še posebej indikativna izrazita skupina prestrašenih mladih, ki izkušenj z nasiljem praktično nimajo, a hkrati se jim najbolj od vseh zdi, da je spletnega nasilja ogromno. Ta visoka diskrepanca med osebnim neizkustvom in občutkom, kako močno je nasilje kot fenomen prisotno, je gotovo pogojena z medijskim diskurzom in kontekstom njihovega vsakdana. Tudi v luči teh rezultatov smo želeli preveriti, kakšna so socialna ozadja naštetih kategorij mladih glede na izbrane socio-demografske lastnosti (Graf 2), da bi identificirali, katere kategorije so morda bolj tvegane (ogrožene) in katere manj oz. kaj jih dela bolj nagnjene k tveganju in kaj ne.

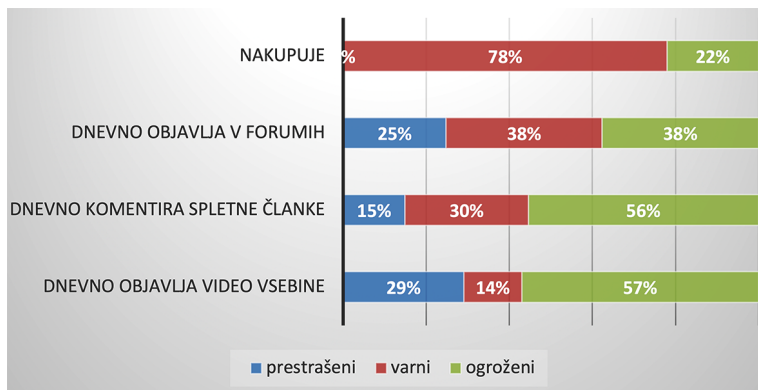


Graf 2: Socio-demografske specifikke kategorij mladih.

Izkaže se, da se skupine statistično značilno med seboj ne razlikujejo niti glede na starost niti glede na spol, saj je povprečna starost vsake od skupin skorajda enaka in bistveno ne odstopa od povprečja starosti na vzorcu (ta znaša 22 let). Tako ne moremo reči, da so med ogroženimi, varnimi ali prestrašenimi kakšne pomembne starostne razlike, kar pa je lahko manj kot s samimi podatki pogojeno s šibkim vzorčnim okvirom tukajšnje pilotske študije. Podobno velja za spol in status vprašanih, ki v našem primeru nista zanesljiva za tovrstne primerjave, predvsem zaradi spolne neuravnoteženosti respondentov v vzorcu.

Vendarle so se nekatere socialne distinkcije pokazale kot statistično značilne (Graf 2): predvsem gre za razlike glede na izobrazbo staršev (tako matere kot očeta) in kraj bivanja. Prestrašeni mladi denimo izhajajo v primerjavi z ostalima dvema skupinama iz najmanj urbanih okolij, saj odraščajo v najmanjših krajih, hkrati pa imajo očete z najnižjo izobrazbo, kar velja tudi za skupino ogroženih mladih. Nasprotno pa bi lahko rekli za kategorijo varnih mladih, kjer je največji delež mladih iz večjih krajev in hkrati je v tej skupini najvišji delež mater z višjo izobrazbo ali več. Varnost mladih je torej potencialno večja med mladimi, katerih starši dosegajo višjo izobrazbo in odraščajo prej v večjih kot manjših krajih. Prestrašeni mladi, ki so najbolj dovzetni za zmaličene predstave v odnosu do spletnega nasilja, pa, nasprotno, odraščajo v izobrazbeno nižjih socialnih krogih in manjših krajih.

V naslednjem koraku smo se osredotočili na identifikacijo razlik med skupinami glede na nabor neodvisnih spremenljivk, še posebej glede na njihove digitalne kompetence in prakse znotraj digitalnih omrežij ter

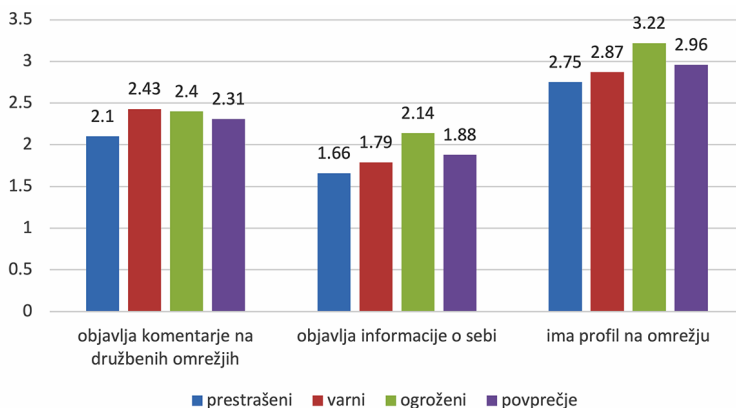


Graf 3: Digitalna kultura tveganih kategorij mladih.

izpostavljenost različnim medijem. S tem bomo lažje identificirali, kako se vsakdanje medijsko življenje mladih specifično razlikuje med prestrašeno, varno ali ogroženo mladino. Domnevali bi lahko, da je skupina ogroženih mladih morda tudi najbolj intenzivno izpostavljena v digitalnem okolju, tako v količinskem smislu kot v smislu razkrivanja lastnih vsebin in nenehnega objavljanja, povsem nasprotno pa bi morda pričakovali za skupino varne mladine.

Ko empirično testiramo povezanost omenjenih neodvisnih spremenljivk z dobljeno tipologijo, dobimo spodnjo sliko s tremi ločenimi skupinami, vsako s svojimi specifikami in karakteristikami na izbranih spremenljivkah. Analiza je pokazala, da so identificirane skupine različno povezane le z nekaterimi od teh praks, najbolj pa z *objavljanjem video vsebin, komentiranjem člankov, objavljanjem komentarjev v forumih in nakupovanjem*, ostale prakse, kot so, denimo, sama prisotnost na Facebooku, tvitanje, pisanje bloga, prenašanje oziroma poslušanje glasbe ali igranje spletnih iger, pa ne kažejo pomembnih razlik med skupinami.

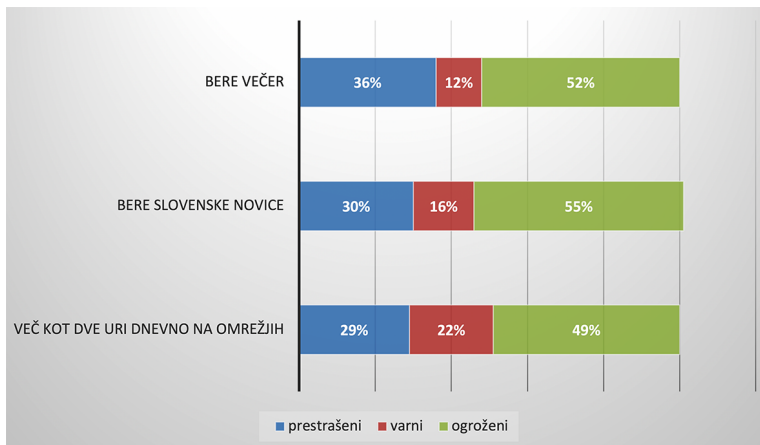
Glede na aktivnosti na družbenih omrežjih (Graf 3) je prva skupina, ki smo jo poimenovali »prestrašeni« in jo zaznamuje najvišja stopnja percepcije spletnih tveganj, zanimivo najmanj aktivna pri vseh merjenih aktivnostih. Tako kar 70 % respondentov iz te skupine nikoli ne komentira spletnih člankov, 82 % pa jih nikoli ne objavlja v spletnih forumih. Tudi v družbenih omrežjih delujejo specifično: objavljajo najmanj informacij o sebi in se najmanj izpostavljajo s komentarji drugim. Njihov strah pred nasiljem je torej očitno bolj kot rezultat neposrednih izkušenj odsev drugih dejavnikov. Ta skupina je tudi nekoliko manj izobrazena in s pretežno ruralnim krajem bivanja.



Graf 4: Kaj počnejo skupine mladih na družbenih omrežjih?

Nasprotno pa je tretja skupina, poimenovana »ogroženi«, spletnim tveganjem najbolj samoizpostavljena skupina, hkrati pa je na spletu in predvsem na družbenih omrežjih najbolj izpostavljena in najbolj »družabno orientirana«, zato ima tudi potencialno edina izkušnje z nasiljem. Velja za aktivne »prorabnike«, torej za tiste uporabnike, ki nimajo klasičnega razmerja do spleta, ampak so aktivni in vključeni v vsebine, ki jih proizvajajo sami in tudi drugi: dnevno namreč komentirajo spletne članke in/ali tudi sami objavljajo video vsebine. Njihovo izpostavljenost potrjujejo tudi podatki v Grafu 4: ogroženi mladi imajo v največji meri profile na različnih družbenih omrežjih, hkrati pa najpogosteje objavljajo informacije o sebi ter pogosteje komentirajo objave drugih. Ker je skupina ogroženih na spletu aktivna v smislu odziva na vsebine in izjave drugih, je potencialno lahko tudi bolj napadalna do drugih; torej ne gre nujno zgolj za žrtve nasilja, temveč tudi za sokreatorje nasilnih izjav. K temu napeljujejo tudi prevladujoče medijske prakse te skupine, ki se jih na kratko dotaknemo v nadaljevanju.

Schols in de Haan (2016: 271–272) navajata, da najstniki, ki redko sodelujejo v »offline« kulturnih aktivnostih, medije uporabljajo še bolj ekstenzivno, in izpostavljata, da je v njihovih spletnih aktivnostih popularna kultura vseprisotna: poslušajo in delijo glasbo ter video posnetke s prijatelji, gledajo filme in nalagajo na splet vsebine, ki jih ustvarijo sami. Vse to je značilno tudi za naš vzorec (Graf 5). Še pomembneje: višje stopnje digitalnih veščin so pozitivno povezane s spletno komunikacijo o visoki in popularni kulturi. Zdi se torej, da so digitalne veščine predpogoj za spletno komunikacijo o omenjenih vrstah kulture (prav tam: 282). Avtorja sicer izpostavljata tudi razlike med spoloma pri participaciji v kulturnih



Graf 5: Medijska izpostavljenost glede na tri kategorije mladih.

aktivnostih, česar pa, kot že omenjeno, v našem primeru zaradi spolno neuravnoteženega vzorca nismo zaznali. Za konec smo se osredotočili še na medijsko izpostavljenost vseh treh skupin.

Izmed vseh medijev, ki smo jih vključili v vprašalnik, se statistično značilne razlike med skupinami pojavijo le ob branju Večera in Slovenskih novic, torej pri pretežno lokalnem/regionalnem časniku in tabloidu, pri vrsti ostalih medijev, od Dela, Dnevnika, Mladine, Financ do National Geographica in Cosmopolitana, pa med identificiranimi tremi skupinami ni statistično značilnih razlik. Prav tako pa skupine razlikuje čas, porabljen dnevno za družbena omrežja, pri čemer pričakovano izstopa »ogrožena« skupina, ki tam preživi največ časa, najmanj pa respondenti iz »varne« skupine.

Sklep

V članku smo pokazali, da spletna tveganja in nasilje niso enakomerno porazdeljeni med mladimi, ampak so bolj rezultat specifičnih komunikacijskih vzorcev. Identificirane tri skupine se tako razlikujejo predvsem glede na rabo tradicionalnih in spletnih medijev ter glede na spletne prakse in čas, porabljen za spletne aktivnosti. Če se »ogroženi« nekako logično kažejo kot tista skupina mladih, ki je s spletnim nasiljem bolj soočena zaradi lastne intenzivne vpetosti v spletno kulturo (in je potencialno lahko tudi tvorec nasilnih dejanj), imamo na drugi strani skupino povsem varnih mladih, ki niso varni zato, ker bi bili pasivni, temveč so pred tveganji opremljeni drugače: izhajajo iz bolj situiranih okolij z višje izobraženimi starši. Zanimivo zanje je tudi to, da izstopajo kot izraziti

digitalni potrošniki, imajo več profilov na omrežjih, hkrati pa se tudi odzivajo na druge, kar dodatno kaže, da so digitalno kompetentni. Digitalna prisotnost torej ni avtomatsko že razlog za tveganje. Nasprotno, najbolj ranljiva se zdi ravno skupina prestrašenih mladih, ki je digitalno sicer najbolj pasivna, pa vendarle deluje kot spletno precej ogrožena mladina. Lahko bi rekli, da manj kot so online, bolj imajo občutek, da je svet tam nevaren. A to je verjetno le njihov osebni vtis, ki izhaja iz (pre)skromnih izkušenj z digitalnimi svetovi, ne pa iz dejanskih tveganj.

Glede na zaznane razlike oz. specifične vsake od tu identificiranih kategorij se vsaj posredno nakazuje tudi pomen določenih družbenih in kontekstualnih dejavnikov, ki jih morda nismo uspeli zajeti v svoji celovitosti, predvsem vloge vrstniških kultur in šolskih okolšev. Ugotovitve poleg tega kažejo, da imajo respondenti sorazmerno dober sistem odzivanja na potencialne neprijetnosti na spletu, kjer se v večini zatekajo v sistem »hitre blokade«. Mogoče je vendarle presenetljivo, da pomoči ob težavah ne iščejo niti pri bližnjih prijateljih niti pri starših. Ta podatek lahko kaže na občutek posameznikove avtonomije in samozavesti pri iskanju strategij, kako se v posameznih primerih obvarovati. Lahko pa ta ugotovitev govori tudi o zelo individualni strategiji spopadanja mladih z neprijetnimi dogodki na splošno, ne le v spletnem kontekstu, kar se posledično delno izraža tudi v nekaterih izjavah, da so tovrstni problem »stvar posameznika« oz. »odvisni od posameznika«. Ta »individualizacijska kultura skrbi in varnosti« je z družbenega vidika lahko problematična, ker splošni problemi, namesto da bi jih transparentno prepoznali in posledično ustrezno reševali na kolektivni, družbeni ravni, ostanejo spregledani oz. zaprti v zasebno skrb samo nekaterih »žrtev«.

Na drugi strani pa lahko podatek, da je »blokada« žaljivih sporočil samoumevna reakcija vsakega, ki se z njo sooča, pomaga tudi pri premišljanju o razvoju ustreznih tehničnih, sistemskih rešitev na ravni posameznih teleoperaterjev ter ponudnikov spletnih in mobilnih storitev. Veljalo bi razmišljati, kako na tehnološki ravni ponuditi čim več senzibilnih okvirov za: 1) vnaprejšnje prepoznavanje žaljivih sporočil; 2) iskanje niza možnosti kot ponudbe posameznikovega odziva/reakcije na prejeta žaljivo sporočilo; 3) ustvarjanje alternativnega sistema, kako se na poročilo tehnično odzvati.

Neglede na vse omenjeno pa pilotna raziskava kaže predvsem, da težko govorimo o epidemičnih razsežnostih spletnega nasilja in spletnih tveganj, strategije soočanja s tem problemom pa bi morale po našem prepričanju vključevati predvsem dekonstrukcijo spletnih okolij, novih medijev in digitalne tehnologije. Poleg razvoja obrambnih mehanizmov pa bi bilo bolje mlade spodbujati h kultiviranju samokritične in kreativne

rabe novih tehnologij, podprte z odgovornim »offline« in »online« dialogom. Sodeč po tukajšnjih rezultatih, rešitev pred tveganji ni v vsakdanu brez pametnih telefonov, tablic in drugih mobilnih naprav, ampak prej v njihovi aktivni in visoko kultivirani rabi.

Literatura

- Buckingham, D. (2006) Children and New Media. V: A. Leah Lievrouw in S. Livingstone [ur.], *The Handbook of New Media*, str. 75–91. London: Sage.
- Dmitrow-Devold, K. (2017) What Matters to the Girls? Norwegian Girls' Experiences of Digital Competences in Mainstream Blogging. *YOUNG* 25(2), str. 190–207.
- Finklehor, D. (2014) Commentary: Cause for Alarm? Youth and Internet Risk Research – A Commentary on Livingston and Smith. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 55(6), str. 655–658.
- Follesø, R. (2015) Youth at Risk or Terms at Risk. *YOUNG* 23(3), str. 240–253.
- Hrženjak, M. (2011) Vrstniško nasilje v perspektivi dominantnih konstrukcij ženskosti in moškosti ter sovpadanja strukturnih neenakosti. *Šolsko polje* 22 (3/4), str. 131–147.
- Jontes, D. (2017) Televizijska občinstva v večkanalnem okolju: fragmentacija, spol in (ne)spremenjena vloga sporeda. *Teorija in praksa* 54 (3–4), str. 668–686.
- Lenhart, A., Ybarra, M., Zickuhr, K., Price-Feeney, M. (2016, November 21). 'Online harassment, digital abuse and cyberstalking in America.' Data & Society Research Institute, Center for Innovative Public Health Research. Retrieved from: https://datasociety.net/pubs/oh/Online_Harassment_2016.pdf
- Lim, Sun Sun (2013) On Mobile Communication and Youth "Deviance": Beyond Moral, Media and Mobile Panics. *Mobile media & Communication* 1(1), str. 96–101.
- Livingstone, S. (2003) Children's Use of the Internet: Reflections on the Emerging Research Agenda. *New Media & Society* 5(2), str. 147–166.
- Livingstone, S. in Haddon, L. [ur.] (2009) *Kids Online: Opportunities and Risks for Children*. Bristol: The Policy Press.
- Livingstone, S. (2016) Reframing Media Effects in Terms of Children's Rights in the Digital Age. *Journal of Children and Media* 10(1), str. 4–12. doi:10.1080/17482798.2015.1123164

- Luthar, B. in Oblak Črnič, T. (2017) Media Repertoires and Discursive Communities: Studying Audiences in the Multimedia Age'. *Communications* 42(4), str. 415–439.
- Luthar, B. in Pušnik, M. (2018) Intimni mediji in generacijska struktura občutenja: personalizirano, fragmentirano, razpršeno. *Družboslovne razprave* 34, str. 61–84.
- Oblak Črnič, T. (2014) Digitalne kulture in razredne razlike. V: B. Luthar (ur.), *Kultura in razred*, str. 125–146. Ljubljana: FDV.
- Ponte, C., Bauwens, J. and Mascheroni, G. (2009) Children and the Internet in the News: Agency, Voices and Agendas. V: S. Livingstone in L. Haddon [ur.], *Kids Online: Opportunities and Risks for Children*, str. 159–172. Bristol: The Policy Press.
- Pečjak, S. (2014) *Medvrstniško nasilje v šoli*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Pušnik, M. and Luthar, B. (2017) Spol in rabe intimnih tehnologij. *Teorija in praksa* 54(3–4), str. 649–667.
- Sabella, R. A., Patchin, J. W. in S. Hinduja (2013) Cyberbullying Myths and Realities. *Computers in Human Behavior* 29(6), str. 2703–2711.
- Schols, M. and de Haan, J. (2016) Teens @ Culture: The Online Communications of Dutch High School Teenagers on Popular and Highbrow Culture. *YOUNG* 24(4), str. 271–289.
- Sjöberg, U. (2010) Understanding Childrens and Young Adolescents Media Practices: Reflections on Methodology. *Nordic Journal of Digital Literacy* 5(1), str. 7–21.
- Slonje, Robert, Smith, Peter K. and Frisen, Ann (2013) The Nature of Cyberbullying, and Strategies of Prevention. *Computers in Human Behavior* 29(1), str. 26–32.
- Tokunaga, Robert S. (2010) Following You Home From School: A Rritical Review and Synthesis of Research on Cyberbullying Victimization. *Computers in Human Behavior* 26(3), str. 277–287.
- Tolonen, T. (2013) Youth Cultures, Lifestyles and Social Class in Finnish Contexts. *YOUNG* 21(1), str. 55–75.
- Vanderbosch, Heidi and Van Cleemput, Katrien (2009) Cyberbullying Among Youngsters: Profiles of Bullies and Victims. *New Media & Society* 11(8), str. 1349–1371.
- Žakelj, T. (2013) Nasilje med mladimi v kibernetnem prostoru: neraziskavnost pojava v Sloveniji. *Družboslovne razprave* 29(74), str. 107–123.